

M. Benedikt (Hg.), W. Baum, R. Knoll (Mithg.), Verdrängter Humanismus - Verzögerte Aufklärung

Barbarić, Damir

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1993, 19, 323 - 326**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:801446>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Michael Benedikt (Hg.), Wilhelm Baum, Reinhold Knoll (Mithg.), Verdrängter Humanismus – Verzögerte Aufklärung. Oesterreichische Philosophie zur Zeit der Revolution und Restauration (1750–1820), Wien, 1992, str. 959.

Knjigom na koju ovdje želimo upozoriti objavljen je dio rezultata obimnog znanstveno-istraživačkog projekta koji se pod vodstvom Michaela Benedikta od 1986. godine odvija u okviru jedne radne skupine Instituta za filozofiju Sveučilišta u Beču. Općeniti naziv projekta je *Potisnuti humanizam – odgođeno prosvjetiteljstvo. U potrazi za austrijskom filozofijom*, a cjelokupni rezultati bi, prema planu, trebali biti objavljeni u šest obuhvatnih svezaka, sa sljedećim radnim naslovima: 1. *Od renesansnog humanizma k visokom baroku (1400. do 1750)*, 2. *Prosvjetiteljstvo, revolucija, restauracija (1750. do 1830)*, 3. *Od promašenog građanskog k liberalizmu (1820. do 1880)*, 4. *Filozofija u Austriji u razdoblju secesije (1880. do 1920)*, 5. *Republika učenih i svijet života (1920. do 1950)*, 6. *Za jednu autentičnu austrijsku filozofiju (1950. do 2000)*. Knjiga koju prikazujemo dakle je drugi od planiranih šest svezaka ovog opsežnog pothvata.

Na 932 stranice autorskog teksta (str. 933–955 sadrže iscrpnu bibliografiju, a str. 956–959 registar s vrlo reduciranim izborom najznačajnijih spominjanih autora) nalazi se 36 zasebnih studija, kojih su autori, uz izdavača i suizdavače, mnogi historičari filozofije i istraživači srodnih struka (povjesničari, ekonomisti, povjesničari umjetnosti, germanisti...) kako iz Austrije tako iz inozemstva. Ovdje je dakako nemoguće, a i nepotrebno, navoditi i prikazivati svaku od studija. Zadovoljit ćemo se naznakom osnovne svrhe edicije, njena teorijskog ishodišta te nekih najzanimljivijih otvorenih problema.

Konačna je intencija cjelokupnog projekta, kako je to već u njegovu podnaslovu došlo do riječi, pripremanje i osiguravanje uvjeta za »autentično austrijsko filozofiranje«, kako biva u samoj knjizi opetovano izrijekom ustvrđeno. Na str. 18 čitamo: »Nakana ovoga zbornika jest uz ostalo iznova otkriti začetke oblikovanjâ humanizma, uništenih reformacijom i prije svega protureformacijom.«

Uvako određenim ciljem knjiga se, uostalom kao i cjelokupni projekt, svjesno uvrštava u niz pokušaja, osobito intenziviranih posljednjih godina¹, historiografsko-interpretativnog zasnivanja i ujedno početnog artikuliranja navlastito »austrijske filozofije«. Pri tomu se, međutim, naglašeno kritički distancira od svodenja tradicije austrijske filozofije gotovo isključivo na njene empirističke i jezičkoanalitičke struje, s početkom u Brentana i konačnim profiliranjem u filozofiji logičkog empirizma bečkoga kruga i Wittgensteina

¹ Rudolf Haller, *Studien zur Oesterreichischen Philosophie. Variationen über ein Thema* (=Studien zur Oesterreichischen Philosophie Bd. 1), Amsterdam, 1979; Peter Kampits, *Zwischen Schein und Wirklichkeit. Eine kleine Geschichte der österreichischen Philosophie*, Wien, 1984; Kurt R. Fischer, *Oesterreichische Philosophie oder Philosophie aus Oesterreich?*, u: *Philosophie aus Wien*, Wien-Salzburg, 1991; Werner Sauer, *Oesterreichische Philosophie zwischen Aufklärung und Restauration. Beiträge zur Geschichte des Frühkantianismus in der Donaumonarchie* (=Studien zur Oesterreichischen Philosophie, Bd. 2), Amsterdam, 1982; Roger Bauer, *Der Idealismus und seine Gegner in Oesterreich*, Heidelberg, 1966. Usp. i raniji značajan rad Roberta Zimmermanna: *Philosophie und Philosophie in Oesterreich*, u: *Oesterreichisch-Ungarische Revue*, NF VI (1888/89), str. 177–198 i 259–272.

(Haller, Fischer, dijelom Kampits) te se izričito djelomice oslanja na pretežno duhovno- i kulturpovijesno orijentirane radove Friedricha Heera² i strože povijesnofilozofijski koncipirane studije Sauera i Bauera, koji su, istražujući prvenstveno recepciju kantijanizma i njemačkog idealizma u austrijskim područjima u 19. stoljeću, došli do stava da tako shvaćenu austrijsku filozofiju karakterizira ponajprije kontinuitet snažnog, katolički prožetog, antiidealizma.

Taj stav autori priloga u ovoj knjizi potvrđuju, osnažuju, mnogostruko obogaćuju te povijesno znatno produbljuju i proširuju. Prema njima, austrijsku filozofiju tako reći od samih početaka karakterizira jedno bitno i sustavno zaostajanje za glavnim tokovima filozofijskog razvitka Zapada. Tako je naprimjer početni, iz talijanske renesanse preuzeti, humanizam gotovo smjesta, već u 16. stoljeću, u zemljama tadašnjeg austrijskog carstva ugrožen i potisnut od strane klerikalnih i imperijalnih moći te na koncu odstranjen u korist apsolutiziranih institucija crkve i države, nastalih u totalnom zamahu protureformacije (usp. osobito Wolfgang W. Priglinger, str. 31–91).

Ista načelna konstelacija dolazi naročito do izražaja u sudbini općeeuropskog pokreta prosvjetiteljstva, kakvu on doživljava u austrijskim područjima, čemu je navlastito tematski posvećen najveći dio priloga u knjizi. Uz navedene bitne uzroke potiskivanja humanizma, koje se u daljnjem povijesnom slijedu nastavlja u permanentnom odgađanju prosvjetiteljstva u Austriji, u studijama se osobito još upozorava na značenje prevlasti feudalno-fiziokratske privrede i njoj odgovarajuće teorije, koja za dugo vrijeme odgađa sučeljenje s na Zapadu već etabliranim merkantilizmom i njemu pripadnom kameralistikom, s novom građanskom formom politike i pravne misli. Tomu onda valja pridodati izuzetno snažnu ovisnost duhovnog života (znanosti, nastave, literature...) o isusovačkoj *sanctio pragmatica* i na njoj utemeljenoj općenito austrijskoj *ordo pietatis*. Stoga i ne čudi da europsko prosvjetiteljstvo, i onda kada dopijeva do snažnijeg prisustva i utjecaja, nastupa više u nekom oslabljenom, idealističkom liku i nikada u radikalnijim formama recimo francuskog materijalizma, kako je to u knjizi pokazano na primjeru slovačkog prosvjetiteljstva (Theodor Münz, str. 526–532) i u slučaju neobične, za tadašnje austrijske zemlje karakteristične, mješavine prosvjetiteljstva i jansenizma (Jan Rogiers, str. 442–455).

Općenito, konačni nalaz u kojem se susreću rezultati gotovo svih priloga govori na mnoštvo načina i iz mnoštva aspekata o bitnoj *neautentičnosti austrijskog prosvjetiteljstva* (*passim* i osobito str. 287, 289 i d., 295, 304–05, 306–07). U jednoj od središnjih i svakako najznačajnijih studija »Istinska filozofija. O mijeni paradigme austrijske filozofije u marijarezijanskom reformnom katolicizmu« (str. 279–327) nalazi Georg Gimpl antagonizam reformacije i protureformacije kao osnovno ishodište svakog razmatranja i procjene uzroka koji su u zemljama Austrije zakočili, zaustavili i potisnuli općeeuropske procese humanizma i prosvjetiteljstva. Za razliku od pretežno protestanske Njemačke i većeg dijela zapadnoeuropskih zemalja, u Austriji se, kao i općenito u katoličkim zemljama, u zamahu protureformacije i samopotvrđenja racionalne teologije, kao i prepuštanjem sveučilišta jezuitskim redovima putem *sanctio pragmatica* iz 1623. godine, etablira stabilni suarezija-

² *Land im Strom der Zeit. Oesterreich gestern, heute, morgen*, Wien–München, 1958; *Die dritte Kraft. Der europäische Humanismus zwischen der Fronten des konfessionellen Zeitalters*, Frankfurt a. M., 1959; *Der Kampf um die österreichische Identität*, Wien, 1981.

nizam, kao »skroz naskroz teologijski prožeta restauracija skolastike« (str. 280). Prema Gimplu, »iskusovci su ostali, kao integralni dio starog sustava i unatoč svoje mnogostruke upletenosti u svjetsku trgovinu, upravo u svojoj filozofiji još uvijek vezani feudalističkom, teokratskom paradigmatom; školstvo i obrazovanje nije iz toga moglo biti izuzeto.« (str. 285) Ponajviše iz tih razloga, filozofija prosvjetiteljstva ostala je ovdje u Austriji – za razliku od Njemačke prije svega – mnogo manje produktom slobodnog rezoniranja i nekog unutrašnjeg idejnopovijesnog sučeljavanja, a u mnogo većoj mjeri pukim instrumentom vladavine crkve i države i nadgradnjom odozgo sprovedenih političkih reformi (str. 287).

Neobično je, međutim, da odgovarajuću produktivnu recepciju u Austriji nije našla ni postkantovska filozofija njemačkog idealizma: »Tu shizmu njemačkog uma jedva si možemo dostatno opisati: pokretač reforme austrijske filozofije nije zapravo neki filozof, neki um usmjeren na spekulaciju i na samorazviće u odmaknuću od tla puke empirije, već zastupnik jednog *drugačijeg* uma: analiza, promatranje, vivisekcija i indukcija ovdje su pravi stupovi postojane spoznaje – i činjenice, praktički uspjesi i neuspjesi ovdje su iskaznice za verifikaciju i falsifikaciju, nasuprot svim tla lišenim spekulacijama i dedukcijama.« (str. 295) I na drugom mjestu: »Primarno je teologijska visoka filozofija ta koja se do duboko u 19. stoljeće suprotstavlja usponu njemačkog idealizma i njegovoj snazi fascinacije, zaustavlja njegov nasrtaj i odolijeva njegovim iskušenjima – bilo u smislu jedne rimsko-katoličke ili pak, kompromisno, austrijsko-katoličke restauracije, bilo u oporom ustrajavanju u postjosefinskom reformnom katolicizmu, kako je izraz našao u moćnom utjecaju Bernarda Bolzana te uklonio i paralizirao izazove slobodnoga uma upravo na kulturno geografskom šavnom mjestu habsburške države, u Češkoj.« (302)

I drugi autori u knjizi upozoravaju često na izvjesnu perifernu, u vanjskom i unutrašnjem smislu shvaćeno, poziciju austrijske filozofije³, koja se u bitnome očituje u tome da »se ne zahtijeva autonomno, samosvjesno mišljenje«, kako to formulira Franz Martin Wimmer u studiji »Povijest filozofije u Austriji nakon 1750« (str. 92–161; navod str. 155): »Upućenost na teoriju pripadna novovjekovnoj filozofiji biva u mnogim slučajevima u austrijskom diskursu reducirana na političko-praktičku argumentaciju. (...) Usljeđuje prevođenje *inozemnog* mislenog dobra u sitniš konzervativnog reformizma.« (str. 154)

Povijesnofilozofijski konkretizirano na ključnim misliocima tradicije, odsudno pitanje ovako viđene povijesti austrijske filozofije glasi: »zašto su ovdje, u Austriji, radije Wolff nego Leibniz, radije Reinhold nego Kant, radije Herbart nego Hegel prihvaćeni za ferment javnog rada mišljenja i bili manje ili više plodno prerađivani?« Upravo Michael Benedikt, koji ovako formulira navedeno pitanje, pokušava u tri svoja priloga knjizi, u uvodu (str. 7–30) te studijama »Trostruko potisnuti Leibniz u Austriji« (str. 162–252) i »Prirodno privatno pravo i građanski suverenitet. Franz von Zeillerova recepcija Kanta u Austriji« (str. 659–708), osigurati i elemente zadovoljavajućeg odgovora. Ne ulazeći ovdje u njegovu vlastitu interpretaciju Leibniza i Kanta, koje očigledno predstavljaju teorijsku podlogu osnovnih crta cjelokupne koncepcije projekta i ove knjige posebno, naznačimo samo da on konačni odgovor na postavljeno pitanje drži postignutim u ukazivanju na jedan presudni »izostanak fundirane pragmatičke antropologije« (str. 252) u povijesti austrijske misli, koju

³ Slično osnovno polazište ima vrlo instruktivna knjiga J. C. Nyíria *Am Rande Europas. Studien zur österreichisch-ungarischen Philosophiegeschichte*, Wien–Köln–Graz, 1988.

sam, naznačimo tek, želi prirediti interpretativnom rehabilitacijom po njemu središnje Leibnizove ideje jednog *vinculum substantialis*, u kojoj bi imala biti prevladana kako puko naturalizirajuća ontologija u podlozi novovjekne empirističko-matematičke tehnologijske misli tako i apstraktni univerzalizam ontologije društva u podlozi cjelokupne novovjekne političko-pravne misli. Tu temeljnu intenciju Benediktovu ovdje dakako ne možemo problematizirati, kao ni njene pretpostavke, moguće ishode i načelne teškoće.

* * *

Čime ova knjiga, kao i ostale iz plana objavljivanja rezultata projekta, zaslužuje, po našem sudu, upravo u nas i upravo u ovom času osobitu pozornost?

Odgovor se nadaje sam od sebe prihvatimo li da u nas raste i jača svijest o tomu kako je koncipiranje, obrada i konačno pisanje jedne povijesti hrvatske filozofije danas naprosto nezaobilazni zadatak naše filozofijske historiografije. U takvu slučaju imamo ovdje knjigu koja u svojoj strukturi, metodi i sadržaju i neizrečeno otvara bitna i posve načelna pitanja, bez odgovora na koje je svaki takav eventualni pokušaj u samom začetku lišen dostatne utemeljenosti i dolične znanstvene ozbiljnosti. Pobrajanju i razmatranju tih pitanja ovdje nije mjesto. Zaključimo ovaj kratki prikaz navodom više no zanimljive odredbe same Austrije, kako je ona stavljena u temelj cjelokupnog istraživanja u projektu i ovoj knjizi: »Austrija ovdje nije ... nikakvo carstvo, nikakva zemlja, nikakva nacija, niti čak neka država, već jedan iz klaonicâ povijesti proizašao krajolik (Landschaft) sui generis, određen savezima i ugovorima. Time upravo ne na rubu Europe, kao Transilvanija, Albanija, Irska ili Portugal, nego ono svojevrsno središte kompozicija divergentnih nacionalnih, jezičnih i kulturnih podrijetlá posred Europe.« (str. 27)

Otvara li se ovdje jedan novi put mišljenja ovog dijela Europe, i ne samo mišljenja? I nismo li time ujedno dodirnuli drugi naš bitni nezaobilazni zadatak?

DAMIR BARBARIĆ